

ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU
- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS'
SYMPOSIUM -

21-23 NİSAN 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI - II

Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

TÜRKİYE KÜTÜPHÂNELERİNDE YAZMA VE MATBÛ ESERLERİ OLAN AMASYALI ÂLİMLER

Recep DİKİCİ*

Özet

Tarihteki en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri de Amasya ilidir. Bu bölgedeki mevcut medreseler ile çeşitli bilim dallarında yetişen âlimler, bu gerçeği açıkça göstermektedir. Bu yüzden Nadir Tabakât kitaplarından ve Türkiye İhtisas Kütüphanelerinden tespit edebildiğimiz Amasyalı âlimlerin hayatları ile kütüphanelerde bulunan tıp, psikoloji, tefsir, fıkıh, hadis, kelâm, tasavvuf, ahlâk, tarih, mantık, dilbilim, belâgat gibi sahalardaki Arapça, Farsça ve Osmanlıca elyazması ve matbû eserlerini topluca sunmak, bilim dünyası için son derece faydalı olacaktır. Böylece Amasya'nın ilmî yönü ve kültür tarihi ile ilgili ciddî bir boşluk doldurulacak ve araştırmacılara bu hususta yön verilecektir. Nitekim "Kim bir mü'minin hayat tarihini yazarsa, onu yaşatmış gibi olur." meâlindeki hadis-i şerîf ile "Bizim eserlerimiz, bizi tanıtan belgelerdir. Bunun için, bizden sonra eserlerimize bakınız." meâlindeki beyit, bu mevzunun ne derece büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra "Büyüklerini tanımayan bir millet, asla yükselmez." veciz söz de, burada hatırlatılmalıdır.

Bir milletin manevî kültür değerlerinin yekûnunu din, dil, tarih, sanat, edebiyat, örf ve âdetler ile düşünüş ve yaşayış tarzları meydana getirmektedir. Bu kültür değerleri, milletlerin hayatında önemli bir yer tutarlar. Amasya'nın ilmî yönünü ve tarihî kültürünü de gün yüzüne çıkarmak, şanlı milletimizin bu azîz değerlerine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kütüphaneler, Matbû, Yazma eserler, Amasyalı âlimler.

The Scholars from Amasya Whose Printed and Manuscript Works are in Turkish Libraries

Abstract

Amasya is one of the most important centre of science and culture in history. The scholars and authors growing in various science and the madrassas of this region show us this reality clearly. Because of this, we identified the scholars from Amasya in Ottoman period and some saints from rare biography books and specialized libraries in Turkey, and their life. At the same time, we identified Arabic, Persian and Ottoman books about canon law, kalam, İslamic History, politics, mysticism, literature, religious advices, good manners, morality, sand fortune and tales in libraries. Offering all these works will be very helpful for the world of science. So, a big lack about culture and history of Amasya will be resolved and researchers will be led in this regard. At the same time enough examples will be given from contents of important pieces. This hadith: "If someone write the biography of a muslim, he perpetuates him." and this poem: "Our works are documents introducing us. Because of this, look at our works after us." These words show that this issue is very important. We have to remind here this word: "A nation who doesn't know his great persons, will never advance."

Spiritual cultural values of a nation form from religion, language, history, art, literatüre, customs, style of life and thought. These cultural values are very important for nations. Finding out the cultural history of Amasya contributes to precious values of our glorious nation.

Keywords: Turkey, Libraries, Book, Manuscript, Scholars from Amasya.

Giriş

Amasya, tarih boyunca şehzadelerin, bilginlerin ve sanatkârların yetiştiği ve barındığı bir ilimizdir. Bu özelliğinden dolayı "Kubbetü'l-Ulemâ" yani "âlimlerin toplandığı yer" ismi verilmiş olup, bu tabir eski pek çok kitapta geçmektedir. Ayrıca Amasya, Meydan Köprü Medresesi ve Küçük Ağa Medresesi gibi birçok medresenin bulunduğu ilim ve kültür merkezidir.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, rdikici@selcuk.edu.tr.

Yıldırım Bayezid 1393'te Amasya'yı Osmanlı Devletine katmıştır. Osmanlılar devrinde "Şehzadeler şehri" olarak isim yapmıştır. Osmanlı sultanlarından İkinci Murad ve Yavuz Sultan Selim Amasya'da doğmuş, Fatih Sultan Mehmed Han Amasya valisi olmuş ve Kanuni Sultan Süleyman sık sık Amasya'ya gelmiştir. İkinci Bayezid şehzadeliğini Amasya'da geçirmiştir.

1402 Ankara Savaşını Timur Han kazanınca, Amasya'nın teslim olmasını istedi. Amasya teslim olmadı. Timur'un Amasya halkını cezalandırmasını, Amasya'daki âlimlere sorduğu 10 soru kurtardı. İlyas Çelebi, Timur'un sorduğu on soruyu bilince, Timur, Amasya halkını bağışladı. Amasya, Osmanlı Devletini ikinci defa kuran Çelebi Sultan Mehmed'in üssü oldu. Devlette birliğin sağlanmasından sonra Amasya, sancak merkezi oldu. Bir ara Rum eyaletinin de merkez sancağı vazifesi gördü. Sultan İkinci Murad ve İkinci Bayezid gibi Osmanlı sultanları ve bazı şehzadeleri Amasya'da sancağa çıkıp, bir taraftan idare tecrübelerini arttırırken, diğer taraftan Amasya'nın geniş kültür muhitinin ilminden istifade ettiler.¹

Şimdi Türkiye Kütüphâlerinde matbû ve yazma eseri olan Amasyalı âlimleri sırasıyla sunalım:

1- Yûsufzâde Abdullah Hilmi Efendi

Abdullah Hilmi Efendi, Amasyalı Yûsuf Efendizâde Muhammed Efendi'nin oğludur. 1085 (1674) senesinde Amasya'da doğdu.

Din ve fen ilimlerinde derin bilgi sahibi olan Yûsufzâde Abdullah Hilmi Efendi, kırâat ilmini babasından, Arabî ilimleri İbrâhim Efendi'den, aklî ilimleri Ali bin Süleymân Mansûri ve Kara Halîl Efendi'den tahsil etti. Abdullah Efendi, Halvetî yolunun büyüklerinden Şeyh İlyâs Sakızî'nin sohbetlerinde yetişip, tasavvuf yolundaki seyr ve sülûkunu tamamladı ve icâzetname aldı. 1148 (1735) senesinde Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığında Saray-ı hümayûn hocalığına tayin edildi ve sonraları eser yazmağa başladı.

Yûsufzâde Abdullah Hilmi Efendi, hacca gitmeğe niyet ettiğinde, eski sadrâzam Yeğen Ahmed Paşa, yolculuk ihtiyaçlarına yardımcı olmak üzere bin altın hediye etti. Hicaz'a gittiğinde, Hicaz, Mısır ve Şam'daki âlimler, kendisinin tefsîr, hadîs ve kırâat ilmine dâir derslerini dinleyip, bahsi geçen ilimlerdeki ihtisasına hayran oldular.

Abdullah Efendi, elli sene ders okuttu ve çok talebe yetiştirdi. Talebelerinin en meşhûru, Üsküdar'da medfûn olan Müftîzâde Muhammed Sâdik Erzincânî ile Bursa'da medfûn bulunan Benderli Şeyhü'l-kurrâ Ebû Bekr efendilerdir.

Abdullah Efendi, önce Sultan Üçüncü Ahmed sonra da Sultan Birinci Mahmûd ile görüşüp, her ikisinden de izzet ve ikram gördü. Mahmûd Hân onu saray içinde kendisinin inşâ ettirdiği Sarây-ı hümayûn Kütüphânesi'nin hâfız-ı kütüplüğüne tayin etti. 1167 (1754) senesi Zilhicce ayında İstanbul'da vefât etti. Topkapı hâricinde Maltepe Caddesindeki kabristanlığın sağ tarafında, babasının kabri yanında medfûndur. Vefâtına kadar burada ilmî çalışmalarda bulundu. Şiirle de alâkası olduğundan, "Hilmî" mahlâsiyle, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söyledi. Peygamberimize (aleyhisselâm) âit bir na'tı şöyledir.

Fezây-i dergâhin kân-ı atadır yâ Resûlallah!

Cenâb-ı melce-i ehl-i recâdır yâ Resûlallah!

Yûsufzâde Abdullah Hilmi Efendi, çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan bazıları şunlardır: 1- Buhârî-i şerîf şerhi: Buhârî-i şerîfe yirmisekiz sene zarfında yazdığı otuz cild üzerine mufassal bir şerhtir. Eserini pâdişâha hediye ederek pek çok takdîr ve tebrike mazhar oldu. Bin altın, bir kat kıymetli elbise ile taltif edildi. Müellifin el yazısı ile yazma bir takımı, Fâtih Kütüphânesi'nde, bir takım da Hamîdiye ile Veliyyüddîn Efendi kütüphânelerinde, bir takımı da Serez Kütüphânesi'ndedir. 2- Müslim-i şerîf şerhi İnâyetü'l-mün'im: Yedi cild üzerine yarisına kadar bir şerh olup, bir takımı Hamîdiye Kütüphânesi'ndedir. 3- Nefhatü'l-fâyha fî tefsîr-i sûreti'l-Fâtiha, 4- Hâşiye-i Beydâvî alâ sûreti'l-Mülk, 5- Hâşiye alâ âdâb-i nûr Ebi'l-Feth, 6-Hâşiye ale'l-Hayalî, 7- Hâşiye alâ Kara Dâvûd mine'l-mantık. 8-

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, I, 27-28, 298; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, I, 356-358; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, I, 357-358; Komisyon, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, II, 80-82.

Haşiye alâ Şerh-i Kadimîr, 9- Ravdatü'l-vâ'izîn, 10- Kâfiyenâme: Her Arapça lûgat, Farsça ile şerh edilmiştir, bir nüshası Nûruosmaniye Kütüphânesi'ndedir, 11- Reddü'l-kırâat-i bi's-şevâz (25 Hk 2018/2), 12- Risâle Beyân-i merâtibi'l-meddât (Konya Bölge Y. Ktb., 32 Ulu 454/1) , 13- Tuhfetü't-talebeti fî beyân-i meddât-ı tarafi't-tayyibe, 14- el-İhtilâl fî Vucûhi'l-İhtilâf (19 Hk 208/2), 15- Mehâricü'l-hurûf. 16- Zühretü'l-hayâti'd-dünyâ, (10 Hk 497/1), 17- Risâle-i harfî'd-dâdi's-Sahîh (Marmara İlahiyat Ktb., 11577/US 0064), 18- Kelâmü's-senî fî mevlidi'l-Mustafâ, 19- Şerhü'l-Manzûme fi'l-Kırâat (19 Hk 208/1), 20- Tenbîhat (21 Hk 294/2), 21- Mürşid mine'l-Kırâati'l-Aşere=Mürşidü't-Talabe (İstanbul, 1312), 22- Risâle fi'l-Vücuha min Tariki's-Şatibiyye ve't-Teysir (Marmara İlahiyat Ktb., 11555/US 0059). Eserlerinin tamamı elli beş adettir.²

2- Sinânüddîn Yûsuf bin Hüsâmeddîn bin İlyas

İsmi, Sinânüddîn Yûsuf bin Hüsâmeddîn bin İlyas'tır. Muhaşşi Sinân Efendi diye de bilinir. Amasyalı olduğu için Amâsî nisbesiyle meşhûr olmuştur. Babası Şeyh Hüsâmeddîn Efendi Halvetiyye yolunun büyüklerinden olup, Amasya'da medfûn bulunan Şeyh Habîb-i Karamânî'nin halîfelerindendir. 893 (1487) senesinde o zamanki Amasya sancağına, bugünkü Tokat iline bağlı Erbaa ilçesi Bidevî köyünde doğdu.

İlk tahsilini yaptıktan sonra, Amasya Küçük Ağa Medresesi müderrisi olan Emir Kulu Şemseddîn Efendi'den ve Amasya Hüseyiniye Medresesi müderrisi Taşköprülü Muslihuddîn Efendiden ilim tahsil etti. Taşköprülü Muslihuddîn Efendi Bursa Sultâniyye Medresesine naklolunca o da beraberinde gitti. Daha sonra Sahn-ı semân müderrislerinden olan Muhyiddîn Fenârî'nin talebeleri arasına dâhil olup, ondan Telvîh adlı eseri sonuna kadar okudu. Yedi sene müddetle onun hizmetinde ve ilmî sohbetlerinde bulunduktan sonra, Anadolu kadiaskerliğinden emekli ve Sahn-ı semân müderrisi olan Gürz Seyyidî Efendi'den ve 1518 senesinde Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'den ilim tahsil etti. Kânûnî Sultan Süleymân pâdişâh olunca, Kânûnî'nin hocası Hayreddîn Efendi, ilim öğrenen talebelerin faziletli ve zekilerini topladığı zaman, Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendinin talebelerinden Sinânüddîn Yûsuf bin İlyâs'ı da almıştı. 1521 senesinde mülâzim, stajyer olarak vazîfelendirildi. 1522 târihinde Gelibolu Saruca Paşa Medresesi müderrisliğine, 1524 senesinde Edirne Taşlık Medresine müderris olarak tâyin edildi. Uzun müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgul olduktan sonra, 1531 senesinde İstanbul'da Dâvûd Paşa Medresesine nakledildi. 1533 senesi sonlarına doğru Saçlı Emir Efendi yerine Gebze'de Mustafa Paşa Medresesine tâyin olundu. 1534 senesinde Edirne Dârü'l-Hadîs'inde vazifelenirildi. 1535 senesinde Sahn-ı semân Medresesine terfi ettirildi. 1538 senesinde Edirne İkinci Bâyezîd Medresesine naklolundu. 1539 senesinde Haleb'e kadı tayin olundu. Buradayken, Bağdât Beylerbeyi Üveys Paşanın teftişine memur edildi. Teftişten sonra Üveys Paşa bu vazîfeden azlolundu. Fakat Sinânüddîn Yûsuf Efendi Haleb'e döndüğü zaman, Üveys Paşaya Haleb Beylerbeyliği verilmiş olduğunu gördü. Bu sebepten vazîfeden ayrıldı. 1544 senesinde Bursa kâdılığına tâyin edildi. 1545 senesinde Edirne, 1547 senesinde de İstanbul kâdılığına tâyin olundu. Aynı sene içinde Anadolu kâdiaskerliğine getirildi. 1551 senesinde bu vazîfeden alındı. Hac ibadetini yapıp, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin kabri-i şerîfini ziyaretten döndükten sonra 1561 senesinde Süleymâniye Dâr-ül-Hadîs'ine müderris oldu. Buradayken kendisine, Kâdı Beydâvî Tefsîri'ne hâşiye yazdığı için hâşiye yazan manasına "Muhaşşi" denildi. 1565 senesinde Ebüssü'ûd Efendi Tefsîri'ni tamamlayınca, bütün talebeleri Sinânüddîn Yûsuf Efendinin yanına mülâzim, stajyer olarak verildi. 1575 senesinde ihtiyarlığı ve zayıflığı sebebiyle emekli oldu. 986 (1578) senesinde İstanbul'da vefat etti. Kabri, kayınpederi Sarıgürz'ün yaptırdığı mescidin bahçesindedir.

² Muhammed Halil el-Murâdî, *Silkü'd-dürrer*, Bulak Matbaası, Mısır, 1301, III, 87; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, ty., IV, 129; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, İstanbul, 1955, I, 482; Ömer Rıza Kahhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut, 1969, VI, 145; Hüseyin Vassâf, *Sefinetü'l-evliyâ*, çev. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990, IV, 157; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, I, 142; II, 626, Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Literatur, Supplementband*, Leiden, 1937, II, 653; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Sad. F. Yavuz, Meral Yayınları, İstanbul, 1995, I, 364-366.

Mütevazı bir zât olan Sinânüddîn Yûsuf Amâsî, Ebüssü'ûd Efendi vefat ettiği zaman Şeyhülislâmlığı teklif ettikleri halde kabûl etmemiştir. Yetiştirdiği talebeleri kazasker oldukları halde gelip elini öperlerdi. Kara Hüseyin ve Mehmed Çelebi adlarında âlim ve fâzıl iki oğlu vardı.

Eserlerinden bazıları Şunlardır: 1- Hâşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beydâvî (Millî Ktb., 03 Gedik 17317), 2- Tebyînü'l-Mehârim (Amasya Beyazıt İl Halk Ktb., 05 Ba 381 (a)), 3- Menâsiku'l-Hac (19 Hk 4316), 4- Hidâye'nin muâmelât kısmına yazdığı hâşiyesi. 5- Şerh-i Mevâkîf, Miftah, Telvîh ve Tecrîd adlı eserlerin kenarlarına yazdığı ta'likâtı, 6- Nurü'l-Hüda, (34 Ma 477), 7- Risâletü't-Tahkîkiye (Millî Ktb., Yz. A4784/1), Risâle-i Semâ (Millî Ktb., Yz. A 3481/1), Evrâd (Millî Ktb., Yz A 9941).³

3- Yakup Paşa Amasyalı

Hâşiye ala Şerhi Kitâbi'l-Fıkıh (Millî.Ktb. Elazığ, Yz. 82).

4- Salih Zeki, Amasyalı

Meclis-i Ali-i Vükelaya Yahut -On İki- Lere Hitap, Amasya, Matbaa-i Hovnanyan ve Oranyan, 1329, 18 s.

5- Erzani b. Ali b.Veli Amasyalı

Tenkîhu'l-Usûl (Beyazıt Devlet Ktb., V909).

6- Nûh bin Şeyh Muhammed Amâsî

İsmi, Nûh bin Şeyh Muhammed Amâsî'dir. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. 977 (1569) senesinde vefat etti.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın âlimlerinden zâhirî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, züht (dünyadan yüz çevirme) ve halvet yolunu tercih etti. Nûh bin Muhammed Amâsî Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olup, ondan feyz alıp yükseldi. Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olduğu ilk zamanlarda, evinin içinde bir küçük mağara açıp, orada inzivaya çekildi ve nefsinin terbiye edip, ibadet etmek suretiyle Allahü teâlânın rızasına kavuşmaya gayret etti.

Âlim, faziletli ve ilmiyle âmil olan Nûh bin Muhammed Amâsî, kerâmetler ve hâller sahibi idi. Nitekim şöyle nakledilir: Kanunî Sultan Süleymân Hân Nahcivân seferi için hazırlanınca, Şeyh Nûh bin Muhammed Amâsî'ye bin altın gönderip, görüşmek isteğinde bulundu. Fakat o, Sultanla görüşmeyi kabul etmeyip; "Bu altınları isteyenlere versinler. Maksud duâ almak ise biz hizmetimizi biliriz. (Allâhümmensur men nasaraddîn vahzül men hazeleddîn) duâsını gece ve gündüz devamlı okuruz. Hemen Allahü teâlânın dînini yaymaya gayret etsinler, biz dua ediyoruz" diye haber gönderdi."

Eserleri: Salavatü'l-Hams (Beyazıt Devlet Ktb., V1142/15), Netâyic en-nazar f havâsi aed-durar ve'l-gurer (Beyazıt Devlet Ktb., V1120), Eşrâfü'l-menâsik (Beyazıt Devlet Ktb., V1142/18), Umdetu'r-râgibîn (Beyazıt Devlet Ktb., V1142/19), Risâle fî sabah vucub mukatalat ar-ravâfiz (Beyazıt Devlet Ktb., V1142/20), Risâle fi't-Mes'eleti'l-Mülakkabe bi's-Semâniye (Beyazıt Devlet Ktb., V571/14), el-Fevâidü'l-Muhimme (Beyazıt Devlet Ktb., V571/1), ed-Dürrü'l-munzam fi Menâkibi'l-İmâmî'l-A'zam (B.D.Ktb., V1142/14), Metlâu'l-Bedr fi Fazl Leyleti'l-Kadr (B.D.Ktb., V1142/17), es-Salavatü'r-Rabbaniye (Bayezit D. Ktb., 1142/5), Risâle fi Cevâzi'l-iktidâ (Bayezit D. Ktb., V1142/15), Fethu'l-Celîl (Beyazıt D. Ktb., V1142/15), el-Lum'a fî Ahar Zahrü'l-Cum'a (Beyazıt D. Ktb., V1142/6), Risâle fî mesbûk (Millî Ktb., Yz. A 3853).⁴

7- Abdurrahman Amasyavî (Müeyyedzâde)

İsmi, Abdurrahman b. Ali b. Müeyyed el-Amâsî'dir. Müeyyedzâde diye şöhret bulmuştur. 860 (1456) yılında Amasya'da doğmuştur. Gençliğinde Sultan Bâyezid Han ile dostluk kuran Müeyyedzâde, İbn Kemâl'i II. Bâyezid'e tanıtarak yetişmesinde etkili olmuştur. Hasetçilerin Müeyyedzâde'yi babası Mehmed Han'a şikâyet etmeleri üzerine, Mehmed Han öldürülmesini emretmiştir. Fakat gizlice onu Halep'e kaçırmış, o da oradan İran'a giderek Celâleddin Devvânî'den icazet almıştır. 888 (1483)'te İstanbul'a gelerek müderris ve molla olmuştur. Sonra Sahn müderrisi, 889/1484'te Edirne mollası ve

³ Atâî, *Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyli*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1268, s. 248; İbrahim Peçevî, *Peçevî Târihi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1283, s. 32; Komisyon, *Büyük İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, XIV, 262; Hayreddin ez-Ziriklî, *A'lâm*, IX, 309; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyet el-ârifîn*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1954, II, 565; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 54-55.

⁴ Atâî, *Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli*, s. 202.

907 (1501)'de Anadolu kazaskeri, 911 (1505)'te Rumeli kazaskeri olmuş, 917 (1511)'de azledilmiştir. 919 (1513)'te tekrar Rumeli kazaskeri oldu. 922 (1516)'da vefat etmiştir. Yavuz Sultan Selim, bu âlimi kaybettiği için çok üzülmüştür.

Eserleri

Nazmu'l-Ferâid ve Cemül-Fevâid, (06 Mil Yz A 3582); Şerhu Akâidi't-Tahâvî (05 Ba 1590/5) ; Şerhu Akîdeti't-Tevhîd, (05 Ba 1759/3); Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna (05 Ba 1612/12); Risâle-i Noktati'l-Beyân (TDK.Yz. A 254); Metâlibu'l-Acîbe (55 Hk 212/2; Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh (34 Fe 1802; Beyazıt Devlet Ktb, V6058); Mesâilü'l-Müteallika bi't-Tahâre (42 Kon 1156); Risâletu fî İsbâtı İlmihi teala ala usûl'l-Felâsife (34 Fe 1596/21); Ucâle fî'l-mesâilü'l-müşkile min ilmi'l-ferâiz, 163-164 (34 Fe 1596/16); Mecmûatu'l-Mesâil, (Milli Ktb., 01 Hk 1051); Talika alâ Şerhi'l-Mevâkîf (05 Ba 1849/13); Tavzîhu'l-Hayâlî (05 Ba 1209); Fetavâ (32 Hk 1775), İzâhü'l-akaid : nazmü'l-feraid tercümesi (müt.: Hacı Ali Efendizade Mehmed Emin Dersaadet, 1338). Risâle fî Tahkiki Cüz'î Lâ Yetecezzâ; Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkîf; Risâle fî'l-Mevâzî'l-Müşkile min İlmi'l-Kelâm.⁵

8- Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Amasyalı

Amasya Tarihi (Dersaadet, 1327/1330).

9- İbrahim Edhem Amasyalı

Rehber-i Mûsâfirîn ve Adâb-ı Muâşeret (İstanbul, Kasbar Matbaası, 1316/1898).

10- Şükrullah Amasyavî

Geniş malumatı, fazilet ve irfanıyla tanınmış olan bu zat, Sultan II. Murad ve Fatih devirlerinde yaşamış ve her ikisine de müşavir olmuştur. Tıp ilmi ile musikiye vakıf olan Şükrullah Efendi, Şeyh Yâr Ali'nin biraderinin oğludur.

Hacca gidişinde Mısır âlimlerinden istifade eden Şükrullah Efendi, 894 (1488) tarihinde vefat etmiş ve Şeyh Vefa türbesine defnolunmuştur. Eserleri şunlardır 1. Behçetu't-Tevârîh ((45 Hk 6382) adında Farsça bir tarihi, 2. Enîsü'l-ârifîn (45 Hk 5280), 3. Menhecü'r-Reşâd fî Sulûku'l-İbâd, 4. Câmiud-Devâat, 60 (34 Ae Arabi 1924).⁶

11- Tennûrî İbrahim Efendi

Bu âlim, Amasya'da doğmuştur. Konya'da Sarı Yakup'tan tahsilini tamamlamış ve sonra ders okutmakla meşgul olmuştur. Daha sonra Akşemseddin hazretlerine intisap etmiş ve Gülzâr-ı manevî (45 Hk 1295) adlı basılmamış eseri onun kemaline şahittir. Tennûrî İbrahim Efendi, 887 (1482) yılında vefat etmiş ve Kayseri'de defnolunmuştur.⁷

12- Mahmud b. Edhem

Âlim ve Nakşibendî şeyhi olan Mahmud İbni Edhem, Amasya'da doğmuştur. Tuhfetu'l-Edeb Sarfı Lugti'l-Arab, Gülşen-i İnşâ (Mil. K. 60 Zile 117) isimlerinde iki edebî eseri vardır. İkincisini ihtisar ve sonra seçmek suretiyle iki eser daha meydana getirmiştir. Mahmud İbni Edhem, 897 (1491)'de lügata dair Farsça ve Türkçe Miftâhu'l-Lugat (Milli Ktb. 18 Hk 344/5) adında bir eser kaleme almıştır.⁸

13- Abdülmecid b. Nasuh

İsrafilzâde diye tanınan bu âlim, Amasya civarındaki Lazkiye-Lâdik'dendir. Abdülmecid Efendi, 887 (1482) yılında Amasya'da vefat etmiştir.

Eserleri: Salavat-ı Zâkiyat, Şerhu Talimi'l-Müteallim-İrşadu't-Tâlibîn (37 Hk 775); Telhîsu Câmiu'l-Fetâva-Tuhfetu'l-Ahbâb, Miftâh'ın Üçüncü kısmını ihtisâr, el-İstifâ fî Menâkib-ı Mustafa; Safâu's-Sâlihîn (45 Hk 8066/3), Surûru'n-Nâzirîn (45 Hk 8066/4); Lübbü'l-Kavâid (05 Ba 609; Riyâsu's-Sâlimîn (37 Hk 122); Risâle fî beyânı hurûfu mukâtaa, (37 Hk 1046/5); Fezâilü'l-ilm ve'l-âlim (37 Hk 3674/4); Kenzu'l-Fevâid (Raşid Ef. Eki 693/7), Muhtasar el-Muhtasar (06 Hk 4529/6).⁹

⁵ Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Dârü't-Tibâatü'l-Âmire, İstanbul, 1311/1893, III, 310; Bağdatlı, *Hediyyet el-ârifîn*, I, 563; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 255; M. Alaaeddin Yalçınkaya, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, I, 26-27; Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Literatur*, Leiden, 1942, II, 294; *GAL, Suppl.*, II, 319, 659.

⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 443.

⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 211.

⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 49; Katip Çelebi, *Keşf ez-zunûn*, İstanbul, 1972, II, 1505.

⁹ Bağdatlı, *Hediyye*, I, 620; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 254; Brockelmann, *GAL, Suppl.*, II, 644, 660.

14- Ali b. Hüseyin Amasî (875/1470)

Amasyalı bu âlimin Tâcü'l-Edeb (34 Nk 3908), Nesâyihu'l-Müslimîn adında bir manzûmesi, Türkçe Yasin sûresi tefsiri vardır. Bu Ali Efendi Niğbolu savaşında şehit düşen Hızır Bey'in muallimidir.

Kur'ân-ı kerimin hat ve resmine dâir risâlesi olan Ali İbni Hüseyin Amasî ise, eserinin mukaddimesinde Taşköprülüzâde'den naklettiğine ve risâlesinin 1096 (1684)'de yazılmış olduğuna göre, başka bir zattır ki, İstanbul'da Fatih Camiinde imamlık yapmıştır. Bu zatın bir de Türkçe Arûz Risâlesi (42 Kon 3847/1; Millî K. Sam. Yz. 479/4), Hâşiyetu alâ Hâşiyeti'l-metâli li Seyyid Şerif el-Curcânî adlı eserleri vardır.¹⁰

15. Mustafa Sıdkı Amasî

Memdûd şerhi Maksûd (İstanbul, 1287, 223 s.).

16- Bedreddin Mahmud b. Mehmed Amasî

Mahmûdiye (45 Ak Ze 203) ve Vesîletu'l-Cinân (06 Mil Yz. B 939)'da kayıtlıdır.

17- Ömer b. Abdilgaffâr Amasî

Bu zat, 1165 (1752) tarihinde Amasya'da vefat etmiştir. Eseri, Risâle fî Beyânı Ahkâmî'l-İmân ve'l-İslâm (10 Hk 1174/5).¹¹

18- Kadızâde Küçük Mehmed 'İlmî b. Abdikâdir Amâsî (ö.1635)

Eserleri: Kitâb-ı İmân, 142+1 y.(Millî Ktb., Yz. A 1586); Risâletu'l-akâid (Millî Ktb., Vez. Yz. 456/4), Fetâvâ-yı İlmî Efendi (06 Mil Yz. A 8792).

19- Şerefeddin Mehmed b. Ali Hacı İlyas Amâsî (1033/1623'de sağ)

Muhtasaru't-tıb (37 Hk 467); Cevâhir-i İlhâniye (Çerrahpaşa tıp yazmaları); Müreccebnâme (Ayasofya ktb, 3720); Tercüme-i Akrabadin (Mil. Yz A 8522/1); Zebân-ı Fârisî (Müellif hattı), 4b-20a vrk. (Milli Ktb., 01 Hk 855/1).

20- Kara Laz İbrahim el-Hüseyinî Amasî

Şerhu Risâleti'l-Kıyâsiye, 135a-141a vrk. (21 Hk 987/15).

Zeyl fî Beyânı Ehli'l-Küfr li'l-Hakk min Ehli'l-Kible, 97b-128b vrk. (05 Ba 882/4).

22- Ahmed b. Mehmed Amâsî (1110 /1689)

Aynü'l-İlm ve Zubdeti'l-Fehim (milli Ktb., Yz. A 7973).¹²

23- Ahmed b. Yahya Amasî

Hanefî âlimlerinden olan bu zat, 1151 (1738) yılında vefat etmiştir. Ahmed Efendi'nin Muînu'n-Nâsihîn, 314 vrk. (05 Ba 692) adlı bir eseri vardır.¹³

24- Abdülkerim b. Hüseyin el-Amasî

Hoca Kerîm diye tanınan bu zat, âlim ve meârif meclisi azalarından olup, 1303 (1885) tarihinde vefat etmiştir.

Bazı eserleri şunlardır: Risale-i kaza ve kader (Matbaa-i Amire, 1293, 16 s.); Mizânü'l-Adl (İstanbul, 1276); Risâletu'r-Rûh, Risâle fî hareketi'zemân (İstanbul, Süleyman Efendi Matbaası, 1297), Şerh eş-Şifâl İbn Sinâ; Zübde fî İlmî's-Sarf, (İstanbul, 1277), Câmiu'l-hakâik (İstanbul, 256 s.), Hâşiye ale't-tasavvurat, (y.y.): (yay.y.), 1303, 400 s.).¹⁴

25- Muhammed b. Ahmed Merzifonî (1024/1615)

Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriye (45 Ak Ze 75/9), Tertîbu Kelimâtü'l-Kur'ân (05 Ba 1120/1).

26- Akif Mustafa Efendi

Âlim ve edip bir zat olan bu zat, Amasyalı olup, 1098 (1687)'de doğmuştur. Babası âlim ve şâir olup, İydf mahlaslı divan sahibi Bayram Efendidir. Akif Mustafa Efendi, Hayatının sonlarında müftülük görevini bırakmış ve Sultan II. Beyazıt medresesi müderrisi olmuştur. 1173 (1759)'de memleketinde vefat etmiştir.

¹⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 253-254; Mehmed Ali Kırboğa, *Kâmûsu'l-Kütüb*, Yeni Kitap Bas., Konya, 1974, s. 182.

¹¹ Ömer Rıza Kakhâle, *Mucemü'l-müellifîn*, VII, 291-292.

¹² Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâh el-meknûn*, II, 132.

¹³ Kakhâle, *Mucem el-müellifîn*, II, 204; Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 170; *İzâh el-meknûn*, II, 518.

¹⁴ Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 358-359; Kakhâle, *Mucem el-müellifîn*, VIII, 143; Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 614.

Ta'likat ale'l-Makâsıd, Mürettep divanı, Makamat-ı Harîrî tarzında 32 makam üzerine Bedia, Terceme-i Tezkîretü'l-Evliyâ (Millî Ktb., Yz. B 902), Menâfi'ül-Ahyâr (Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul) isminde bir eserleri vardır.¹⁵

27- Deşîşî Muhammed Efendi

Farsça'nın inceliklerine vakıf olan Deşîşi, Amasyalı bir lügat âlimidir. Mısır kumandanı namına 988 (1580)'de yazdığı Tuhfetü's-Seniyye ilâ Hazreti'l-Haseniye (Milli Ktb. 03 Gedik 18345) ismindeki Farsça lügatı vardır. Bu eseri Lügatı Deşîşî adıyla da tanınır. Deşîşî, bu lügatında Farsça kelimeleri Türkçe karşılıklarıyla şerhetmiştir. Bu lügatın 1080'de telhis edilmiş bir nüshası da kütüphanelerde vardır.¹⁶

28- Şadgeldi Şemseddîn Çelebi Paşa

Amasyalı Mevlâna Abdülmelik'in talebelerinden olan Şemseddîn Çelebi, Amasya Emiri iken, 782 (1380)'de Sivas hâkimi Kadı Burhâneddîn tarafından şehit edilmiştir. Bu zat, Pir İlyas civarında metfundur.

Vakıat ve fetvalardan fıkha dair garip meseleleri ihtiva eden ed-Dürerü'l-Mensûre isminde büyük bir eseri (Milli Ktb., 01 Hk 466) vardır.¹⁷

29- Hızır b. Muhammed Amasî

Fazilet sahibi bir zat olan Hızır Efendi'nin, Amasya Müftüsü iken 1086 (1675) yılında vefat etmiştir.

Eserleri: Unbûbu'l-Belâga (19 Hk 4919/1) ile şerhi İfâzetü'l-Unbûb, Menar'ın ihtisarı olan Gusûnû'l-Usûl (Milli Ktb. Yz. A 1062/2, Müellif hattı) ve şerhi Tehyîcu Gusûnû'l-Usûl (05 Ba 409/1), Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî, Ferâizu's-Sirâciye'nin ihtisarı Lübbü'l-Ferâiz (Milli ktb.Yz. A 1062/3, Müellif hattı; 05 Ba 966/4) vesairedir. Bu arada babası Muhammed Efendi'nin ise el-Ma'kûd fî Şerhi'l-Maksûd'u vardır.¹⁸

30- Tac Beyzade Sadi Çelebi Amasyavî

İlim ve fazilet sahibi bu zatın doğum tarihi hakkında bilgi yoktur. 922 (1516) tarihinde vefat eden Sadi Çelebi'nin Seyyid Şerif'in Şerhu Miftâh'ına ve Sadru's-Şeria'nın Şerhu Vikâye'sine hâşiyeler ile Nesefiye adıyla bir de akait manzumesi, manzum Müennesat-ı Semaiye ve Hilyetü'n-Nisyan (Hayru'l-Ahlâm), 183-185 vrk. (34 Fa 1589/71).¹⁹

31- Tac Beyzade Cafer Çelebi

Bu zat, Sadi Çelebi'nin küçük kardeşidir. 920 (1514)'de vefat eden Cafer Çelebi kardeşiyle Balat'taki Nişancı Mescidi önünde medfundur. Hat sanatını Şeyh Hamdullah'tan meşk etmiştir. Sultan II. Bayezit hakkında mersiyesi vardır. Bir de Fatihname-i İstanbul isminde mensur bir eseri vardır ki Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasında neşrolunmuştur. Diğer eserleri: Kanûnnâme, (06 TBMM 283/1); Hevesnâme (Milli Ktb., 03 Gedik 17762), Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi (Müellifin Münşeatından) (İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası, 1331, 24 s.).²⁰

32- Osman Fâik Efendi

Gürcüzâde diye tanınan bu zat, Amasyalıdır. Âlim ve edip olan Osman Fâik Efendi, 1151 (1738)'de vefat etmiş ve Burma Mescid bitişiğinde yaptırdığı kütüphane civarında metfundur.

Mürettep divanıyla Molla Aliyyü'l-Kârî'nin Kirk Hadis'ine mufasssal şerhi vardır.²¹

¹⁵ Kakhâle, *Mucem el-müellifîn*, XII, 244; Bağdatlı, *Hediyyet*, II, 451; *İzâh el-meknûn*, II, 536; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 264.

¹⁶ Bağdatlı, *Hediyyet*, II, 255; Katip Çelebi, *Keşf*, I, 367; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 306.

¹⁷ Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 413; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 443; Katip Çelebi, *Keşf*, I, 750.

¹⁸ Kakhâle, *Mucem el-muallifîn*, IV, 102; Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 347; Aynı müellif, *İzâhu'l-meknûn*, I, 108; Katip Çelebi, *Keşf*, 478, 1250, 1827; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 342; C. Brockelmann, *GAL*, II, 424; aynı müellif, *GAL, Suppl.*, II, 631; Mehmed Ali Kirboğa, *Kâmûsu'l-Kütüb*, s. 19.

¹⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 452-453.

²⁰ Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 55; Katip Çelebi, *Keşf*, II, 2047; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 453.

²¹ Kakhâle, *Mucem el-muallifîn*, VI, 263; Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 659; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 420.

33- Muhyiddin Muhammed b. Kâsım

Hatip Kasımoğlu diye tanınan bu âlim, Amasyalıdır. Kıraat, tefsir, fıkıh ve diğer birçok ilimde kendisini yetiştiren Muhiddin Muhammed Efendi, önce Amasya'da Sultan Bayezit Medresesi'nde, sonra Ayasofya civarında Süleymaniye'de müderrislik yapmıştır. İstanbul'da müderris iken 940 (1533)'de vefat etmiş ve Eyyüp Ensârî civarına defnolunmuştur. Bu zatın, Arapça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha renkli ve kuvvetli olduğu kaydedilmiştir.

Hâşiye alâ Şerhi Ferâiz li 'Seyyid Şerîf, Hâşiye Sadri's-Şeria, Mevzuatü'l-ulûmla ilgili bir eser, Zemahşerî'nin Rebî'ul-Ebrâr'ının telhisi olan Ravzu'l-Ahbâr (Millî Ktb. 03 Gedik 1719; Millî K. Yz. A 6800), Ebnâ'u'l-İstifâ fî Hakkı Âbâi'l-Mustafa adlı eserleri basılmamıştır.²²

34- Hüseyin b. Mansur Amasî

Menâkıbnâme Meşâyih-i İzâm ve Tarik-i Erbâb, 289 vrk., Menâkıb (05 Ba 11790).

35- Mecdîzâde Abdurrahman Kâmil Amasî (1333/1915'te sağ)

Nakd-i Hatır, 120 vrk. (05 Ba 1708/1), Besâ'iru'l-Kemâlât fî Tercümeti'l-Makâlât (Millî Ktb., Yz. B 927, 78 y.)

36- Hüseyin Şah Çelebi Amasî (918/1512)

Risâle fî Âdâbi'l-Münâzara (06 Mil Yz A 1061/3); Risâle fî Âdâbi'l-Münâzara (Millî Ktb, 01 Hk 763/3); Hâşiye alâ Şerhi Âdâbi'l-Adudiye (67 Saf 499/7); Şerhü'l-Hüseyniyye fî adabi'l-bahs (İstanbul, 1276/1859-1860, 31, 8 s.).²³

37- Hasan b. Yûsuf Evrâkî Amasî (1333/1731'de sağ)

Necâtu'l-Muttekin, 17b-119b vrk. (05 Ba 963/2); Mucizâtu'l-Enbiyâ, 75b-106a vrk. (05 Ba 1705/2); Münâcâtu Mûsa (aleyhisselâm (113b-142b), 05 Gü 20/2'de bulunmaktadır.

38- Hüseyin b. Ali Amasî

Koca Hüsâm diye tanınan bu zat, fıkıh ve usûl âlimi olup, 961 (1554) tarihinde vefat etmiştir.

Eserleri: 1. Risâle-i Tecvîd (42 Kon 5517/1), 2. Şerh Menâr el-envâr li Abdillatif b. el-Melik fî usûli'l-fıkıh, 3. Kasîde-i Bürde Şerh ve Tercemeleri (Millî Ktb., Yz. A 2544, 83 y.).²⁴

39- Akdağlı Mustafa b. Ali Amasî (ö.1150/1737)

Şerh-i Vasiyet-i Birgivi, 170 vrk., Ahlak (05 Ba 1302); Risâle fî Hurmeti'd-Duhân (45 Ak Ze 5740/4), Risâletü'l-Hamdîye (Millî Ktb., Yz. A 304/1).

40- Ali b. Hüsâm Amasî (1096/1685'de sağ)

Terceme-i Arûz-i Tebrîzî, 294a-299a vrk., (Millî Ktb., 01 Hk 583/3); Teşrîhu Müşkilâtı fî İlmi'l-Arûz, 40a-86b vrk. (Millî Ktb., 01 Hk 108/2); Risâle-i Arûz, 69b-79a, (21 Hk 487/5), Keşf, I, 890; Risâle-i edeb (Yz. A 1977/1).

41- Dede Cöngi Kemâleddîn İbrâhim b. Yahya Amasî

Dede Halife ve Kara Dede lakaplarıyla da tanınır. Eserlerini cönk denilen defterlere yazdığı için bu isimle anılır olmuştur. Amasya'nın Sonusa köyünde doğmuştur.

1514 yılına kadar debbağ adı verilen bir tür dericilik mesleğiyle uğraşmıştır. Daha sonra Arap edebiyatında ve Hanefî mezhebine göre tefsir ile fıkıh alanlarında eğitim almıştır. Eğitimi tamamlandıktan sonra Bursa Beyazıt Paşa Medresesi, Tire Kara Kadı Medresesi, Merzifon Sultaniyesi, Halep Hüsrev Paşa Medresesi'nde müderris ve müftü olarak hizmet vermiştir. 1558'de Kefe'de kadılık yapmaya başlamıştır. 973 (1565)'te Bursa'ya dönmüş ve 2 yıl sonra vefat etmiştir.

Dede Cöngi, debbağlık yaptığı için esnaflığı ve esnaf çevrelerini iyi tanıyordu. Hatta Ahî teşkilâtına da üyeydi. Diğer yandan fıkıhta uzmanlaştığı için ulemâ sınıfında tanınıyor ve saygın biri olarak kabul ediliyordu.

Eserleri: Hâşiye alâ Hâşiyeti'l Hayâli alâ Şerhi'l-Akâid, Hâşiye alâ Şerhi'l Câmi, Hâşiye alâ Şerhi'l-İsagucî li'l- Kâtî, Hâşiye alâ Şerh'il-İzzî fi't-Tasrîf li't-Teftâzânî (Raşid Efe. 806; Millî ktb. 01 Hk 240),

²² İbn el-İmâd, *Şezerat ez-zeheb*, Beyrut, 1979, VIII, 242; Taşköprizâde, *eş-Şekâik en-nu'mâniyye*, Dârü't-tibâati'l-âmire, Dersaadet, 1269, I, 634-638; Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 46, Katip Çelebi, *Keşf ez-zunûn*, 170, 833, 894, 916, 1248, 1905, 2022; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 389.

²³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 274.

²⁴ Kahrâle, *Mucem el-muallifîn*, III, 316; Katip Çelebi, *Keşf*, 1825.

Kitâb-ı Dede Cöngi (19 Hk 83287, Arapça Gramer), Lüccetü'l-fevâ'id, Risâle fi emvâli beyti'l-mâl ve aksâmihâ ve ahkâmiha ve masarafiha (Bu eser, I. Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'ya ithaf edilmiştir). Risâle fi'l-benc ve'l-haşiş ve tahrîmihâ, Risâleti'l Vaz, Siyâsetü's-Şer'iyye (19 Hk 4359/3). En önemli eseri olarak kabul edilen eseri, Siyâsetü's-Şer'iyye'dir.²⁵

42- Muslihuddîn Musa b. Musa Amasî

Hâzinu'l-kutub diye tanınan Musa Efendi, fıkıh, aklî ve edebî ilimlerde derin bilgi sahibidir. Amasya'da Sultan Bayezit Camii Kitaplarını eminliği görevini deruhte etmiştir. Musa Efendi, Arap ve Acem ülkelerine seyahatte bulunmuş ve tasavvufla da ilgilenmiştir. Bu âlim, 938 (1531) tarihinde vefat etmiştir.

Eserlerinden Mahzenü'l-Fıkh, 208 vrk., (34 Fe 954; Ankara Vakıflar B. Mü. 67 Saf 255) zikredilebilir.²⁶

43- Halimî Lütfullah b. Yûsuf

Âlim ve edip olan Halimî, Amasyalıdır ve hakkında pek fazla bilgi yoktur. Mısır seferinden dönüşte 922 (1516) tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Padişah cenaze namazında bulunmuş ve çok müteessir olmuştur.

Halimî, 882 (1477)'de Fatih'e takdim ettiği Arapça Kaside-i Taiye'sini kendisi şerh etmiştir. Bu eserinde başına gelen olayların bir haylisini nakletmektedir. Bahru'l-Garâib (Millî Ktb., 18 Hk 388) adlı Farsça'dan Türkçe'ye tercüme lügati, feraizden bir metin ve şerhi, Mukaddimetü'l-'Ulûm (Millî Ktb., Yz. A 1444/10), tıptan Kasimiye isminde bir eseri de vardır.²⁷

44- Amasyavî, Cemaleddin Bey

Mir'ât-ı Âlem-i İslâmiyet (Kostantiniye, Tahir Bey Kütüphanesi, 1316, 54 s.).

45- Mustafâ b. Ahmed Amasyavî

Sirâcü's-Sâlikin (Millî Ktb., Yz. A 3438/3).

46- Münirî İbrahim Çelebi Amasyavî

Kitâb-ı mihr u müşteri (Millî Ktb., Mf1994 A 4957).

47- Hayreddin Hızır b. Mahmud Atufî

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan Hayreddin Hızır Efendi, Şekâik-i Numâniye'de Kastamonulu olduğu kaydedilmiş ise de, kendi el yazısı ile yazma eserlerinin bir kaçında Merzifonlu olduğu açıklamıştır. Mevlâna Bahtî Halife'den tefsir ve hadis ilmini, Amasyalı Mevlâna Abdî'den meânî ilmini, meşhur riyazeci Kadızâde'nin torunu Kutbeddin Muhammed'den riyaziye ilmini, Bursalı Mevlâna Hocaşâde'den usul ilmini ve Mevlâna Efdalzâde'den fıkıh ilmini okumuştur. Bundan sonra Sultan II. Beyazıt tarafından Hümayun muallimliğine tayin edilmiştir. Büsbütün camilerde tefsir okutmaya başlayan Hayreddin Hızır Efendi, en sonunda sadece kitap kaleme almakla meşgul olmuştur. Padişah, gerek ders okuturken ve gerekse kitap yazarken layık olduğu tahsisatı kendisine vermiş ve haklarında kadir ve kıymetine uygun muamele gösterilmiştir. Ömrünü bu şekilde geçirirken 948 (1541)'de vefat ederek Hz. Halid (r.a.) civarında Hatip Kasımoğlu yakınına defnolunmuştur:

Eserleri şunlardır: 1. Hâşiye-yi Tefsir-i Keşşâf, 2. Hâşiye-i Tefsir-i Beyzâvî, 3. Keşfu'l-Meşârik (37 Hk 1558), 4. Şerhu Kasîde-i Bür'e (26 Hk 823/1), 5. El-Enzar, 6., 7. Ravzu'l-İnsân fî tedâ Husnu'l-Ayati'l-İzâm fî Tefsîr Evâli Sûreti'l-Enâm (Millî Ktb., Yz. A 4160), biri Sıhhati'l-ebdân (15 Hk 1206/1), 8. Kitâbu'l-Attas (34 Fa 1609/15), 9. Mir'âtu'te'vîl, 10. Remzü'd-Dekâik fî ilmi'r-rüyâ (34 Nk 3546/3), 11. Hıfzü'l-Ebdan, 12. el-Cevheru'l-Cenâniye, 13. Risâle fî Necâti'l-Ukûbât (05 Ba 1871/6), 14. Kitâbu'l-Hel fî ma azal emin mezâliki'l-mahal (34 Sü-Hü 69), 15. Hâşiye alâ Tefsîri Kavlihi Teâlâ fe suhkan li

²⁵ Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 79; Katip Çelebi, *Keşf*, II, 1139, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 298-299; Ahmet Akgündüz, "Dede Cöngi", *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 76-77; Carl Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I, 498.

²⁶ Taşköprizâde, *eş-Şekâik en-Numâniye*, Dâru'tibâati'l-âmire, Dersaadet, 1269, II, 14-16; Mehmet Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 492; Kahrhâle, *Mucem el-muelliîn*, XIII, 48; ez-Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 283; Katip Çelebi, *Keşf*, II, 1639; C. Brockelmann, *GAL*, II, 431; Aynı müellif, *GAL, Suppl.*, II, 640.

²⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 321.

Eshâbî's-sâir (28 Hk 3572/1), 16. Remzü'd-Dekâik fî ilmi'r-rüyâ (34 Nk 3546/3), 17. Zuhru'l-Atşân (34 Nk 3546/4).²⁸

48- Abdurrahman Eşref b.Şerefeddîn Merzifonî (1161/1748)

Tezkiretü'l-Hikem fî Tasbakâtî'l-umerâ (05 Ba 1560; Müellif Hattı), Mir'ât-ı Safâ (18 Hk 259), Mir'âtü's-Safâ fî Târihi'l-Enbiyâ (İstanbul Hüseyin Kocabaş Türkçe Yazmaları).²⁹

49- Muhammed b.Ahmed Merzifonî (1024/1615)

Terceme-i Mukaddimetü'l-Cezeriye (45 Ak Ze 75/9), Tertîbu Kelimâtî'l-Kur'ân (05 Ba 1120/1).

50- Seyfi Ali Merzifonî

el-Esile ve'l-Ecvibe (34 Sü-Hü 420/2), Unmûzec (45 Hk 2951/3).

51- Müstecibzâde Abdülhamîd el-Merzifonî (1285/1868)

Şerhu'z-Zehabi'l-İbriz (06 Hk 2714). (Keşf, I, 828'de adı geçen Şeyh Ahmed b.Ali el-Mahallî'nin remle dair eserinin şerhidir.)

52- Ebû Bekr Muhammed b.Halef Merzifonî (309/921)

Terceme-i Tafzili'l-Kitâb alâ Kesîr men Lebisi's-Siyâh (H. 337).

53- Muhammed b. Mustafa Merzifonî

Halvetî tarikatına mensup olan Muhammed b.Mustafa Merzifonî, hikmet sahibi bir âlimdir. 1044 (1634) tarihinde vefat etmiştir.

Eserleri: Bahru'l-Hakâik Fatiha Suresinin Tefsiri (43 Va 6), Zübdetü'l-Hakâik ve Kenzi'zd-Dekâik (34 Atf 1542/4), Tuhetu's-Sâlikîn (22 Sel 6079/1), Ravzatu's-Sâlikîn (22 Sel 6079/2). El-Hukmu'l-Îlâhiyye fî kemâlâtî'l-insâniyye ve Fezâilu'r-Regâib, Keşfü'l-Esrâr (06 Mil Yz. A 2362/9).³⁰

54- Nişancı Muahmed Paşa Ramazanzâde Merzifonî (979/1474)

Tarih-i Umumî (34 Fa 1585/9).

55- Akifzâde Abdurrahman Efendi (ö.1231/1815)

El-Mecmû fi'l-Meşhûdî, 19 Hk 2711'de kayıtlıdır.

56- Ali Sabri el-Mecdî Amasyavi

Şerh-i Salavât-ı Şerîfe (58-63vrk.), 06 Mil Yz. A 8063/3'de kayıtlıdır.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmet, "Dede Cöngi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.

Atâî, Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyli, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1268.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1954.

_____, *İzâhü'l-meknûn*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Literatur*, Leiden, 1942.

_____, *Geschichte Der Arabischen Literatur, Supplementband*, Leiden, 1937.

Bursalı, Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, sad. F. Yavuz, Meral Yayınları, İstanbul, 1995.

Çelebi, Katip, *Keşf ez-zunûn*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

el-Murâdî, Muhammed Halil, *Silkü'd-dürer*, Bulak Matbaası, Mısır, 1301.

ez-Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, Beyrut, ty.

Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârîh*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1279.

İbn el-İmâd, *Şezerat ez-zehab*, Beyrut, 1979.

Kahhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut, 1969.

Kırboğa, Mehmed Ali, *Kâmûsu'l-Kütüb*, Yeni Kitap Bas., Konya, 1974.

Komisyon, *Büyük İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.

²⁸ Kahhâle, *Mucem el-müellifin*, IV, 101; Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 346; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 255-256; Katip Çelebi, *Keşf*, II, 1333; I, 914; C. Brockelmann, *GAL, Suppl.*, I, 468; II, 639.

²⁹ Bağdatlı, *Hediyyet*, I, 553; Aynı müellif, *İzâh el-meknûn*, I, 273; II, 459; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, III, 100.

³⁰ Kahhâle, *Mucem el-müellifin*, XII, 25; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, I, 413; II, 196; Katip Çelebi, *Keşf*, 674.

- Komisyon, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993.
- Peçevî, İbrahim, *Tarih-i Peçevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1283.
- Sâmî, Şemseddîn, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306.
- Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, Dârü't-Tibâatü'l-Âmire, İstanbul, 1311/1893.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi, eş-Şekâik en-nu'mâniyye, Dârü't-tibâatî'l-âmire, Dersaadet, 1269.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefînetü'l-evliyâ*, çev. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990.
- Yalçınkaya, Alaaeddin, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.